

МУГАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҮ

ISSN 2181-7138

№ 2 2020 йил

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Аманжол АЯПОВ
Өсербай ӘЛЕҰОВ
Байрамбай ӨТЕМУРАТОВ
Қадирбай БЕКТУРДИЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Айдын СУЛТАНОВА
Норбек ТАЙЛАКОВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Бекзод ХОДЖАЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шөлкемлестириүшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириү
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрәпинен 2007-
жылы 5-мартта дизимге алынды
№ОА-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жууап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим хәм үзликсиз билимлендириү» журналынан алынды, деп көрсетилюи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген маглыұматларға автор жууапкер.

Шарофаддинов Ш. А. Системно-деятельностный подход к управлению инновационной работой педагогов	99

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Саломова Р.В. Информатика фанини ўқитишда мультимедиа воситаларидан фойдаланиш технологиялари	102
Sobirov S. T. Axborot kommunikativ texnologiyalar orqali o'quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini ivojlantirish	105
Achilov N.N. Chizmachilikda oddiy qirqimlar bajarish orqali o'quvchilarning fazoviy tasavvurini shakllantirish	108
Achilov N.N., Ko'kiyev B.B., Bekqulov Q. Sh. Yaqqol tasvirlarni bajarishda AutoCaD dasturidan foydalanib loyihalash	110

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТЎРБИЯ

Толлибоева У.Қ. Бошланғич синф ўқиш дарсларида инновацион таълим технологиялари дан фойдаланиш муаммолари	114
Кулахметова М.П. Бошланғич синфлар меҳнат таълими дарсларида миллий хунармандчиликка йўналтириш ишларининг хусусиятлари	118
Маматкулова Н. Ш. Бошланғич таълим самарадорлигини оширишнинг илмий-педагогик асослари	121
Атаева Б.А. Бошланғич синф ўқувчиларида математик нутқни ривожлантиришнинг долзарб масалалари	123
Тошева Н.Т. Бошланғич синф ўқувчиларида билиш фаолиятини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари	126
Хамроева N.Sh. PIRLS - бошланғич синф ўқувчиси тафаккурини оширишнинг муҳим омили сифатида	132
Kenjayeva Yu.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda psixolingvistik yondashuv	137
Пардабоев Ж.Э., Утаева Н. Хорижий тажрибалар асосида “Баркамол авлод” болалар мактабларида тўғараклар фаолиятини ташкил этишнинг инновацион технологиялари ..	142
Хо'jamiyorov S.Ch. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy faoliyatdagi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish	147
Бердалиева Г.А. Мактабгача таълим ташкилотларида болаларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг ахамияти	150
Умнов Д.Г., Омонбоева М.У. Творческое развитие детей дошкольного возраста	156

Адабиётлар:

1. Жумаев М.Е. ва бошқалар. Бошланғич таълим фанларини ўқитиш методикаси модули бўйича ўқув – услубий мажмуа (II қисм). Тошкент-2018.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017-йил 6-апрелдаги “Умумий ўрта таълим ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сон қарори.
3. Халқ таълими Вазирлигининг 2017-йил 3-июнда 190-сонли буйруғи асосида тасдиқланган бошланғич таълим фанлари ўқув дастури.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларида математик нутқ ва уни ривожлантириш, математика фанининг инсон интеллектини ривожлантиришдаги ўрни, бошланғич таълимда математика фанини ўқитишнинг мақсади ва вазифалари, машғулотларни ўйин шаклида олиб бориш каби масалалар ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются такие вопросы, как математическая речь и ее развитие у учащихся начальных классов, роль математики в развитии человеческого интеллекта, цели и задачи преподавания математики в начальном образовании, проведение уроков в форме игр.

SUMMARY

This article discusses such issues as mathematical speech and its development in primary school students, the role of mathematics in the development of human intelligence, the goals and objectives of teaching mathematics in primary education, and conducting lessons in the form of games.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА БИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Тошева Н.Т.

БухДУ катта ўқитувчиси (PhD)

Таянч сўзлар: бошланғич таълим, ўқувчининг билиш фаолияти, ўқитувчи фаолияти, педагогик технологиялар, субъект, таълим жараёни, билиш имкониятлари, ўқув вазияти, дидактик ёндашувлар, психологик ёндашув, психологик-педагогик хусусиятлар.

Ключевые слова: начальное образование, познавательная деятельность студентов, педагогическая деятельность, педагогические технологии, предмет, образовательный процесс, познавательные возможности, учебная ситуация, дидактические подходы, психологический подход, психолого-педагогические особенности.

Key words: primary education, cognitive activity of students, pedagogical activity, pedagogical technologies, subject, educational process, cognitive opportunities, educational situation, didactic approaches, psychological approach, psychological and pedagogical features.

Ўқув жараёнида ўқувчининг билиш фаолияти ўз-ўзидан ривожланмайди. Ўқув жараёни фаолиятли шаклга эга бўлганда, муайян мазмун касб этганда ва бу мазмун ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда танланганда уларнинг билиш фаолиятини ривожлантириш имконини беради. Таълим ва ўқувчининг руҳий ривожланиши орасида унинг фаолияти намоён бўлади. Бошқача сўз билан айтганда таълим махсус ташкил этилган жараён сифатида муайян ўқув предметини ўқувчининг билиш фаолиятини амалга оширишига йўналтирилади. Дидактик жараённи амалга

ошириш давомида ижтимоий воқелик асосида ўқувчи руҳиятининг шаклланиши ташқи ҳаракатлар ички интилишлар, когнитив, тафаккур, хотира, идрокнинг намоён бўлишини таъминлайди. Бундай шароитда фаолият ўқувчиларда билиш жараёни шаклланишининг ташқи шароитига айланади. Бу шуни ифодалайдики, ўқувчини ривожлантириш учун унинг билиш фаолиятини ташкил этиш зарур.

Ўқув материални султ даражада идрок этиш жараёнида ўқувчиларда билиш фаолиятининг ривожланиши амалга ошмайди. Ўқувчининг айнан ўз ҳаракатлари келажакда унинг лаёқатларини ривожлантиришга асос бўлади. Шундай экан таълимнинг муҳим вазифаларидан бири – ўқувчини билиш ҳаракатларига ундовчи ўқув вазиятларини ҳосил қилишдан иборат. Бундай шароитда педагогик алоқаларни амалга ошириш жараёнида ўқувчиларни вазиятдан ташқари ҳолатлардан узоқлаштириш талаб қилинади. Ўйин вазиятларида ўқувчиларни билиш фаолиятига йўналтирилган юкламалар билан банд қилиш қабул қилинган ўйин шартларига боғлиқ. Мулоқотга киришувчиларнинг ҳолатини жалб этилганлар, қатнашувчилар, суҳбатдошлар каби атамалар билан аташ мумкин.

Ўқув вазияти ўқувчининг фикрлаш ва фаолият кўрсатиш майдони сифатида намоён бўлиши керак. Бу жараёнда ўқувчилар ўрганувчи мавқеини эгаллайдилар. Бу шуни англатадики, ўқув машғулотлари ҳаётий вазиятлар билан бевосита боғланади. Ўқувчи мазкур вазиятда ўзлаштирган фаолият усуллари бошқа ўқув вазиятларида ҳам қўллаш имкониятига эга бўлади. Муайян машғулот жараёнида ташкил этиладиган ўқув вазиятлари икки хил тавсифга эга бўлади:

- а) ўқув вазияти ўйиндан иборат;
- б) ўқув вазиятидаги ўйин ўргатувчилик характерига эга.

Маълумки, ўйин бошланғич синф ўқувчилари ҳаёти ва билиш фаолиятида етакчи ўрин эгаллайди. Бошланғич синф ўқувчиларининг билиш фаолиятларини ривожлантиришда ҳаёлий вазиятлар ва ролли ўзаро алоқадорлик муҳим аҳамиятга эга. Мазкур машғулотларда ролли ўзаро алоқадорлик муҳим ўрин эгаллайди. Бундай вазиятларда икки хил мавқе амал қилади – ўқитувчи мавқеи ва ўқувчи мавқеи.

Мазкур мавқеларнинг ҳар бири ўзига хос тавсиф ва фаолликка эга. Ўқувчи мавқеига хос бўлган ҳолатлар эҳтиёж, кизиқиш, майллар, диққат, тушунишдан иборат. Бу ҳолат ўқув вазиятини бошқариш учун муҳим аҳамиятга эга. Ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ўқув вазиятида эгаллаган мавқеилари уларнинг таълим жараёни субъекти сифатида намоён бўлишларига имкон беради.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўқув вазиятини ўқув машғулотлари билан тенглаштириш мумкин эмас. Ўқувчи машғулотларга иштирок этиши, лекин ўқув вазиятига кириша олмаслиги мумкин. Ўқув вазияти ўқувчиларнинг ягона, мулоқот ва фикрий бирлик асосида аниқ, ташкиллаштирилган жараёндир. Ўқув вазияти субъектлари ўқитувчи ҳамда ўқувчилар гуруҳидир.

Ўқув вазиятининг моҳияти ва ривожлантирувчи характерга эга эканлиги ўқувчиларнинг ўз мавқеиларини мустақил аниқлашларида намоён бўлади. Ўқув вазияти жараён иштирокчиларининг ўз мавқеиларини аниқлашларини тақозо қилади. ўқув машғулотлари иштирокчилари учун эса саволларга жавоб бериш етакчи аҳамият касб этади. Ўқув вазиятларида ўқувчиларнинг ўз мавқеиларини белгилашлари биринчи даражали аҳамиятга эга.

Билиш жараёнини барча даражаларини таҳлил қилишдан кўзда тутилган мақсад унинг турларини аниқлашдан иборатдир. Чунки билишнинг турлари таълим жараёнида ўқувчиларнинг ўзлаштириш предмети сифатида намоён бўлиши лозим. Шу муносабат билан биз, ажратиш, ташкил этиш ҳамда билиш фаолиятини

ўзлаштиришнинг турлари аниқлаш мақсадини қўямиз. Мазкур муаммонинг ечими шахснинг ўз-ўзини ҳурмат қилиши учун зарур бўлган асосни вужудга келтиради.

Бошланғич синфларда ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланиш жараёни амалга ошади. Ўқувчи фақат жадал фаолият жараёнида шаклланади ва ривожланади. Шунинг учун ҳам, бошланғич синф ўқувчилари билиш фаолиятларининг ривожланиши ўқувтарбия жараёнида амалга ошади. Шунга кўра хатога йўл қўйиш ўқувчиларнинг билиш фаолиятлари, интеллектуал ривожланишлари пасайишига олиб келади. Ўқувчининг интеллектуал жиҳати тўғридан-тўғри ўқув-билув фаолиятини эгаллаши билан боғлиқдир. Шунинг учун ҳам ўқувчи интеллектуал тараққиётининг характерига улар фаолиятининг бошқа турлари ҳам бирдай таъсир кўрсатади.

Педагогик тадқиқотларда ўйин, ўқиш ва меҳнат фаолияти ажратилган ва ҳар томонлама таҳлил қилинган. Мустақил билиш жараёни сифатида улар билр-бирларини ихтиёрий тарзда такозо қилади. Ўқувчи фаолиятини ривожлантирадиган асосий ҳодиса унинг майлларидир:

1. Меҳнат биологик эҳтиёжларни қондиради;
2. Ўйин ҳиссий эҳтиёжларни қондиради;
3. Билиш интеллектуал эҳтиёжларни қондириб, ўқувчининг меҳнат ва ўйин фаолияти билан боғлиқдир.

Ҳар қандай ҳолатда ўқувчининг билиш фаолияти инсон фаолиятининг мустақил тури сифатида ўрганилади. Ўқувчининг билиш фаолияти ўзига хос ўқув вазиятларида амалга ошади ва ўқув-билув фаолияти сифатида талқин этилади. Ўқувчининг билиш фаолиятини муайян кўринишлар, шакллар, воситалар, усуллар, йўллар, методлар ёрдамида амалга оширилади. Шунда кўра қуйидагиларни таъкидлаш мумкин:

1. Табиий шароитдаги мактаб амалиётида билиш фаолиятини турли-туман кўринишларда вужудга келтириш;
2. Ўқувчининг билиш фаолияти ўзининг ҳосил бўлиш турлари, кўринишлари, усуллари, шакллари, методларига эга бўлиши;
3. Ўқувчилар билиш фаолияти турларининг ягона таснифи мавжуд эмаслиги.

Ўқувчиларнинг билимларни ўзлаштириш усуллари эгаллашларининг зарурлиги кўплаб дидактик ёндашувларда назарий жиҳатдан асослаб берилган. Билимларни ўзлаштириш усуллари субъектив билиш воситаси бўлиб, бундай воситаларсиз ўқувчилар ижодий фаолият кўрсата олмайдилар. Мазкур воситаларга улар кузатишлар, тажрибалар давомида мурожаат қиладилар. Мазкур кузатишлар ва тажрибалар амалга ошириш воситаларига муҳтождир.

Шу нарса аёнки, фикрлаш усуллари билиш фаолияти усуллари асосий негизидир. Бошқа томондан эса, моделларнинг таҳлили билиш фаолияти усуллари ўқувчилар мазкур фаолият усуллари таркиби орқали амалга оширадилар. Усуллар сирасини истаганча давом эттириш мумкин.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўқувчи билиш фаолиятининг таркиби унинг турлари, усуллари, кўринишлари, шакллари ифодалади.

1. Билиш фаолиятининг кўриниши унинг тавсифи бўлиб, мазкур фаолият объектига нисбатан унинг субъекти қандай фаолият кўрсатишини ифодалади.
2. Билиш фаолиятининг тури бу фаолиятнинг дастлабки ижодий кўринишини тавсифловчи ҳолатдир.

Билиш фаолиятининг усуллари ва шакллари тушунчасини турли шакллар ва усуллар ёрдамида ифодалаш мумкин. Булар жумласига ўқувчиларнинг мустақил ишлари ҳамда уларнинг ўқитувчи раҳбарлигида бажарадиган ишларини кўрсатиш мумкин. Ўқувчилар билиш фаолиятларининг кўринишлари ўзига хос белгиларга эга. Биз

билиш фаолятининг турлари ҳақида фикр юритадиган бўлсак, улар қуйидагилардан иборат:

1. Оламни яхлит тарзда билишга йўналтирилган;
2. Ўқувчининг билиш эҳтиёжларини намоён қиладиган;
3. Ўқувчининг интеллектуал ривожланишини таъминлайдиган каби.

Шу билан бир қаторда, билиш фаолятининг ҳар бир тури қуйидагиларга эга:

1. Умумий ҳодисанинг таркибий қисми сифатида ўзининг муайян ҳолатига эга;
2. Ўзининг таркибий қисмларига эга.

Билиш фаоляти турларини аниқлашда биз унинг мураккаблилиги, кўптаркиблилигидан ва фаолятнинг умумий ҳолатига эгалигидан келиб чиқдик. Ўқувчилар билиш фаолятининг ҳолати бу билимлар эмас, шахснинг сифатлари ва кўникмаларидир. Ўқувчиларнинг ўзлаштирган билимлари, кўникмалари ва сифатлари бу мазкур фаолятнинг мақсади ва натижасидир. Фаолятнинг ҳолати эса, унинг нимага йўналтирилганлигини ифодалайди. Ўқувчи нимани билиб, идрок этишини ифодалайди. Бу предметнинг ўзига хослиги, белгилари, алоқалари ва бошқа жиҳатлари, таҳлилий ҳолатларнинг ҳисобга олинганлиги, ташвишлари, муносабатлари, ҳиссиётлари ва кечинмаларини ифодалайди.

Билиш ҳолатида объектив ҳамда субъектив жиҳатлар ажратилади. Бу эса ўқувчининг билиш фаоляти учун аҳамиятли бўлган жиҳатларидир.

Ҳар қандай ҳодисанинг ташқи томони унинг табиий тавсифини ифодалайди. Ички томони эса, инсоннинг унга нисбатан субъектив муносабатини акс эттиради. Ҳар бир ўқувчи ўзи ўрганаётган ҳодисага нисбатан шахсий муносабатда бўлади. Бу ўз навбатида билиш жараёни самарадорлигини таъминлайди. Билиш фаолятининг кўриниши ўзгариши баробарида, ўқувчининг унга нисбатан субъектив муносабати ҳам ўзгаради. Ўқувчиларнинг билиш фаоляти тизимини таҳлил қилиш натижасида мазкур тизимнинг қандай қисмлари билиш фаолятининг тури сифатида намоён бўлишини таъминлайди, деган саволга жавоб излаш лозим.

Мавжуд адабиётларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, бугунги кунга қадар мутахассислар томонидан ўқувчилар билиш фаолятининг қуйидаги кўринишлари аниқланган. Улар қуйидагилар:

- эришувчи ҳамда қабул қилувчи;
- идрок этиш ва англаш; эса сақлаш ва ўзлаштириш; хотирада қайта тиклаш ва қўллаш;
- мустақил иш кўринишлари;
- билиш фаоляти кўринишлари;
- билиш фаоляти усуллари: эмпирик, математик, лингвистик, назарий, фаолятли-қайта шакллантирувчи билиш;
- билиш фаоляти методлари;
- ақлий фаолят усуллари;
- фикрий операциялар: таҳлил қилиш ва умумлаштириш каби.

Бизнинг нуқтаи назаримиз билиш фаолятининг кўринишлари каби унинг намоён бўлишини ҳам дидактик жиҳатдан асослашга қаратилган. Бунинг учун билиш фаолятининг ҳар бир кўриниши қандай ҳодиса билан боғлиқлигини аниқлаш лозим.

Билиш фаолятнинг ўзига хос жиҳати шундаки, у ўқувчиларнинг янги билим, кўникма ва малакаларини ўзлаштиришга йўналтирилганлигидадир. Бу эса объектив воқеликни билишга қаратилган фаолят сифатида намоён бўлади. Худди мана шунинг ўзи билиш фаолятининг қандай ҳодиса билан боғлиқлигини аниқлаш имко-

нини беради. Мазкур ҳодиса уйғунлашган белгилари, билиш объектининг ўзига хослиги билан ҳам боғлиқ бўлади.

Билиш жараёнини ифодаловчи ҳодиса сифатида нарсa, воқеа ва ҳодисаларнинг асосий, мавжуд етакчи хусусиятлари ҳам намоён бўлиши мумкин. Уни фақат билиш ҳодисаси билан боғлиқ тарзда ўрганиш мумкин. Билиш жараёнининг объекти сифатида мавжуд ахборот оқимлари ҳам намоён бўлади. Бундай ахборотлар аксарият ҳолларда дарсликлар, ўқув қўлланмалари ва бошқа ўқув адабиётлари, ўқитувчининг кундалик маълумотларида ўз ифодасини топади.

Билиш фаолиятининг муҳим объекти сифатида ўзаро алоқадор билимлар тизими намоён бўлади. Ҳар бир ҳодисани ўрганиш жараёни бир қатор йўналишларга эга:

1. Ахборотларни ўзлаштиришга мўлжалланган ахборотли йўналиш;
2. Фаолият усуллариини ўзлаштиришни назарда тутувчи фаолиятли йўналиш;
3. Билиш объектининг шахсий моҳиятини англашга мўлжалланган шахсий йўналиш.

Шу билан бир қаторда, билиш фаолияти билан боғлиқ ҳодисаларнинг бошқа кўринишлари ҳам мавжуд. Масалан, топшириқлар, муаммоларнинг ечимига олиб келадиган билиш фаолиятлари кабилар.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, юқорида кўрсатилган ҳолатлар бошланғич синф ўқувчиларининг билиш фаолиятларини муайян ўқув вазиятларида ривожлантириш учун муҳим дидактик аҳамиятга эга. Билиш фаолияти алоҳида кўринишларини ифодаловчи ҳолатлар сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- Ўқувчилар билан уларнинг билиш фаолиятлари устида ишлашда ўқув жараёнида билимларни ўзлаштириш учун жуда кўп вақт сарфланади;
- Мавжуд ҳодисалар объектив борлиқни билиш учун кўпроқ имконият яратади;
- Билиш фаолиятини эгаллаш ўқувчиларнинг бошқа фаолият кўринишларини ўзлаштиришларини жадаллаштиради.

Ўқитувчининг муҳим вазифаларидан бири – бошланғич синф ўқувчиларини билиш фаолиятига киришишга жалб этишдан иборат. Шу асосда ўқитувчи ўқувчиларга режалаштириш ва ўз фаолиятини оқилona ташкил этиш кўникмаларини шакллантириши лозим. Ўқувчиларнинг турли фаолият кўринишларини ҳар томонлама чуқур эгаллашлари, улардан янги билимларни ўзлаштиришга қанчалик тўғри фойдалана олишларидан билиш фаолиятларининг тараққиёти муайян даражада боғлиқ бўлади. Бунинг натижасида эса ўқувчиларда билиш қизиқишлари ва эҳтиёжлари яхлит тарзда ривожланади. Аксарият ҳолларда биз билиш фаолиятининг муайян кўринишлари ўқувчиларнинг ривожланишларини жадаллаштиришига гувоҳ бўламиз.

Шу тариқа, ўқувчилар билиш фаолиятларининг кўринишлари кузатиш, тажриба, дарсликлар ва бошқа адабиётлар билан ишлаш, билимларни изчил тизимга солиш кабиларда намоён бўлади. Педагоглар ва психологлар ҳар бир фаолиятнинг таркибий қисми сифатида ўқув ҳаракатлари ва ўқув операцияларини кўрсатиб ўтадилар. Ўқувчиларнинг билиш фаолиятлари таркиби қуйидагиларни ўзида мужассамлаштиради:

- Билиш фаолиятининг алоҳида кўринишлари ўзаро боғланганлиги;
- Муайян даражадаги уйғунлашган ўқув ҳаракатларининг бажарилиши, билиш фаолиятини яхлит тарзда бажариш имконини бериши;
- Ўқув операциялари ҳаракатларни бажариш усули эканлиги кабилар.

Бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларнинг билиш фаолиятларини ривожлантирувчи ўқув вазиятларини танлашда мазкур тамойилга таяниш ўқув вазиятла-

рини ташкил этишнинг янги шакллари, воситалари, усул ва методларини қўллашни талаб қилади. Бу жараёнда муаммоли ўқув материалларини танлашда ўқувчиларнинг кизиқишларини алоҳида ҳисобга олиш мақсадга мувофиқдир.

Бошланғич таълимнинг асосий вазифаларидан бири – ўқувчиларда янги билимларни мустақил тарзда ўзлаштириш кўникмаларини шакллантиришдан ҳам иборат.

Ўқувчиларнинг билиш фаолиятларини ривожлантиришга йўналтирилган ўқув вазиятларини танлашда муҳим ўрин эгаллайдиган тамойиллардан яна бири – ўзаро мос тарзда ўқувчиларнинг имкониятларини максимал тарзда таъминлаш тамойилидир. Бунда ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолиятлари кўпроқ амалий характер касб этишига эътибор қаратиш лозим. Ўқувчиларнинг ўзлаштирган билимларини амалий жиҳатдан қўллашларига кенг ўрин ажратиш шахсга йўналтирилган таълимнинг асосий белгиларидан бири ҳисобланади. Мазкур тамойилнинг моҳияти шундаки, ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолиятини самарали ташкил этишда ўқув вазиятларини имкон қадар объектив воқеликка яқинлаштириш талаб этилади. Бундай вазиятларни ташкил этишда муаммолилик тамойилига ҳам таяниш лозим. Бу жараёнда ўқувчилар янги билимларни назарий фикрлашдан ижодий қўллашга ўтадилар.

Ўқувчиларнинг билиш фаолиятларини ривожлантиришга йўналтирилган ўқув вазиятларини ташкил этишда – ўзаро ҳамжиҳатликда ўқитиш тамойили муҳим аҳамият касб этади. Мазкур тамойилга таянишнинг моҳияти шундаки муайян ўқув вазиятида ўқувчилар билганларини бир-бирларига ўргатадилар, билимларини ўзаро алмашадилар. Ўқувчиларнинг мустақил билим олишлари учун нафақат назарий билимлар заҳираси, балки ўзлари ўрганган ҳодисалар, далиллар, ахборотларни таҳлил қилиш ва оммалаштириш кўникмалари ҳам муҳимдир. Бунинг натижасида ўқувчилар ўзлаштирган билимларини ижодий қўллаш тажрибасига эга бўладилар. Улар бошланғич синфлардаёқ ўзлари ва синфдошлари йўл қўйган хатолардан тегишли хулоса чиқариш кўникмасини эгаллашлари лозим. Ўқувчилар ўз билимлари ва фикрларини долзарблаштира олишлари ва ривожлантиришлари муҳим аҳамиятга эга.

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синф ўқувчилари билиш фаолиятининг асосий кўриниши дарсларда кузатиш, дарсликлар ва бошқа ўқув адабиётлари билан ишлаш, билимларни изчил тизимга солиш кабилардан иборат экан. Ўқувчилар билиш фаолиятининг манбалари бир-биридан ажратиб олинган ҳолда мавжуд бўлмайди. Чунки ўқувчилардаги ўқув-билув фаолияти ҳам ўзаро бир-бири билан боғлангандир. Мазкур алоқадорликнинг табиий асоси барча ҳолатларда ўқувчилар моддий борлик ва ижтимоий муносабатлар ҳақидаги билимларни ўзлаштирадилар. Шу билан бир қаторда, ўқувчилар ўқув-билув йўналишидаги бошқа кўплаб фаолиятларнинг субъекти сифатида намоён бўлади. Ўқитувчининг муҳим вазифаларидан бири – бошланғич синф ўқувчиларини билиш фаолиятининг ҳар бир кўринишини бажаришга ўргатишдан иборат. Шу асосда ўқитувчи ўқувчиларга режалаштириш ва ўз фаолиятини оқилона ташкил этиш кўникмаларини шакллантириш лозим. Ўқувчиларнинг турли фаолият кўринишларини ҳар томонлама чуқур эгаллашлари, улардан янги билимларни ўзлаштиришга қанчалик тўғри фойдалана олишларидан билиш фаолиятларининг тараққиёти муайян даражада боғлиқ бўлади. Бунинг натижасида эса ўқувчиларда билиш қизиқишлари ва эҳтиёжлари яхлит тарзда ривожланади. Ўқувчиларнинг билиш фаолиятлари ҳиссий идрок, назарий тафаккур ва амалий фаолият бирлигидир. У мактаб таълимининг ҳар бир босқичида вужудга келади ва мунтазам ривожланади. Билиш фаолияти ўқувчиларнинг ижтимоий алоқалари ва ўқув фаолиятларининг барча турларида мустаҳкамланади ва кенгайди. Шу билан бир қаторда, ўқувчилар билиш фаолиятининг ривожланишида ўқув вазиятларида муайян

ўқув топшириқларини бажариш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шунга қарамай фақатгина таълим жараёнида ўқувчиларнинг билиш фаолияти аниқ даражада шаклланади. Чунки ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолияти билиш фаолиятининг шаклланиши ва ривожланиши учун асос бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устиворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент, Ўзбекистон, 2017.-48 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” // Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т.: Ўзбекистон, 1997. – Б. 31.
3. Сафарова Р., Мусаев У.Қ., Мусаев П. ва бошқ. Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълим стратегияси муаммолари ва таълим мазмунининг янги моделлари, уларни татбиқ этиш йўллари. –Т.: Фан, 2005. – 255 б.
4. Воробьев Г. Г. Школа будущего начинается сегодня. Книга для учителя. - М.: Просвещение, 1991. - 239 с.
5. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии- С. Пб.: Союз, 1999. -339 с.
6. Абдуллаева Қ.А., Сафарова Р.Ф. ва бошқ. Бошланғич таълим концепцияси. // Бошланғич таълим ж. –Т.: 1998. -№6. – Б. 12-18.
7. Аверин В. А. Психическое развитие детей младшего школьного возраста: Учеб. пособие С.Пб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. - 64 с

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларини билиш фаолиятини ривожлантириш имконияти ва кейинги босқичларда замин ярата олиши, ўқувчи билиш фаолиятининг асосий субъекти сифатида намоён бўлиши, ўқувчиларнинг билиш фаолиятларини ривожлантиришга йўналтирилган педагогик технологияларни излаш ва мослаштириш, билиш фаоллигига йўналтириш жараёнининг таҳлили, мазкур жараённинг бир қатор йўналишлари ўз аксини топган.

РЕЗЮМЕ

Данная статья дает возможность развивать познавательную деятельность учащихся начальных классов и закладывать основы для следующих этапов, становления учащихся как основного предмета познавательной деятельности, поиска и адаптации педагогических технологий, направленных на развитие познавательной активности учащихся, анализа познавательной деятельности.

SUMMARY

This article makes it possible to develop the cognitive activity of primary school students and lay the foundations for the next stages, the formation of students as the main subject of cognitive activity, the search and adaptation of pedagogical technologies aimed at the development of cognitive activity of students, the analysis of cognitive activity.

PIRLS - БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИСИ ТАФАККУРИНИ ОШИРИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА

Xamroyeva N.Sh.

Бухоро давлат университети Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi йўналиши магистранти

Таянч сўзлар: PIRLS, тафаккур, бошланғич синф ўқувчиси, фикрлаш жараёни, ўқиб тушуниш, англаш.

Ключевые слова: PIRLS, мышление, ученик начальной школы, мыслительный процесс, понимание прочитанного, понимание.